

Михайленко О.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
omikhailienko87@gmail.com

ОСОБЛИВСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

***Анотація:** У статті розглядаються особливості організації соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей, зокрема в освітніх установах, які дозволяють врахувати специфіку та спрямованість розвитку дитячої обдарованості. Визначені напрями соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей, зокрема, профілактика віктимізації обдарованих дітей; вимоги, що висуваються до педагогів, які працюють з обдарованими дітьми; напрями консультативної роботи з батьками талановитих дітей*

***Ключові слова:** обдаровані діти, соціально-педагогічний супровід, батьки, діагностика обдарованості, профілактика, віктимізація, соціалізація, сприятливе середовище.*

Abstract: The article examines the features of the organization of social and educational support for gifted children, in particular in educational institutions, which allow taking into account the specifics and direction of the development of children's giftedness. The directions of social and educational support for gifted children are determined, in particular, prevention of victimization of gifted children; requirements for teachers working with gifted children; directions of consultative work with parents of talented children.

Keywords: gifted children, social and educational support, parents, giftedness diagnostics, prevention, victimization, socialization, favorable environment.

Загальні тенденції розвитку людської цивілізації визначають нові вимоги до особистості, її інтелектуального рівня, моральних якостей, вимагають від неї активної творчої позиції щодо вирішення нестандартних наукових та виробничих проблем, високого професіоналізму, соціальної відповідальності, толерантності тощо. Це зумовлює докорінні зміни освітньої політики, трансформацію її основних підходів, переорієнтацію освіти з держави на людину, створення належних умов щодо максимально ефективного розвитку особистості, дотримання проголошених Генеральною Асамблеєю ООН у Декларації прав людини фундаментальних загальнолюдських цінностей.

Наразі забезпечення належного соціально-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини в контексті освітнього процесу є одним з

домінуючих завдань нашої держави. Дослідники неодноразово доводять, що успішний розвиток дитячої обдарованості не є проявом генотипу, а результатом, складної взаємодії спадковості та соціуму, який оточує дитину.

У новому тлумачному словнику української мови під супроводом розуміється «те, що супроводить яку-небудь дію, явище, товариство, оточення; група людей, яка супроводжує когось» [6]. С. Гончаренко відмічає багатоаспектність поняття «супровід» розрізняючи його як: дію зі значенням супроводжувати, супроводити; те, що супроводить якусь дію, явище; поєднання дії з іншою, побічною дією; додавання чогось до чогось, доповнення до чогось [1].

Вчений Е.Зеєр трактує супровід як засіб залучення особи до процесу взаємодії з метою створення умов для саморозвитку, саморуху у діяльності усіх суб'єктів взаємодії [7].

Кожна обдарована дитина потребує індивідуальної допомоги у розкритті її потенціалів та можливостей, в удосконаленні розумових операцій, підвищенні пізнавальної та інтелектуальної активностей, а відтак, у формуванні в майбутньому самодостатньої, зрілої та гармонійної особистості. Недаремно в свій час К. Роджерс зазначав, що педагог лише тоді зможе надати дитині реальну підтримку, якщо між ними будуть встановлені «відносини взаємодопомоги» [10]. Відносини взаємодопомоги, на думку автора, є «такими відносинами, в яких один з учасників прагне до того, щоб у однієї або обох сторін відбулися зміни у бік більш тонкого розуміння себе, у бік посилення вираження і використання всіх своїх потенційних внутрішніх ресурсів» [10, с. 35].

Відтак, модель освіти, яка відповідає педагогіці супроводу, за переконаннями О. Міхєєвої та Д. Смоляр, принципово відрізняється від звичних підходів до організації виховання та навчання [4]. Науковці стверджують, що «Її зміст відображає гуманістичну сутність освіти: педагог повинен бути завжди на боці дитини, допомагати їй у самостійному зростанні, приймати її природну здатність і, долучаючи до соціальних і моральних цінностей, культивувати індивідуальну унікальність» [4, с. 21].

Супровід – це форма здійснення пролонгованої психолого-педагогічної та соціально-педагогічної допомоги. На відміну від корекції він передбачає не «виправлення недоліків та перебудову», а пошук прихованих ресурсів розвитку людини чи сім'ї, опору на власні можливості та створення на цій основі психологічних, педагогічних, соціальних умов для гармонійного розвитку, самореалізації та соціалізації будь-якої дитини. Важливо, щоб кожен учень відчув свою значущість і став успішним у тому чи іншому виді діяльності, мав можливість розвиватися відповідно до своїх реальних можливостей та потреб.

Одне з головних завдань соціально-педагогічного супроводу – не тільки надавати своєчасну допомогу та підтримку особистості, а й навчати її самостійно долати труднощі, відповідально ставитися до свого становлення, допомогти особистості стати повноцінним суб'єктом свого розвитку.

Проблема супроводу всебічного розвитку і формування особистості дитини в межах освітнього закладу набула особливої актуальності в наш час. Проте мова йде насамперед про психологічний супровід (О. Антонова, І. Бех,

О. Ветрова, Н. Глуханюк, В. Зінченко, В. Кузьменко, Н. Павлик, та інші). Однак залишається мало вивченою проблема соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді, актуальність якої зумовлена поширенням соціально-педагогічних проблем в освітньому середовищі.

Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей як різновид діяльності соціального педагога з організації впливу на обдарованих дітей через створення сприятливих умов у середовищі, де відбувається соціалізація учнів для розвитку їхніх потенційних можливостей та самореалізації, надання їм соціальної підтримки, здійснення захисту їхніх прав на унікальність, неповторність думки, на розвиток та вдосконалення здібностей та обдарувань, що зумовлює подолання проблем та труднощів їхньої соціалізації.

Соціально-педагогічний супровід спрямований на створення соціально-психологічних і педагогічних умов успішного розвитку та соціалізації дітей. Його зміст повинен відповідати тим характеристикам і особливостям розвитку обдарованих дітей, формування та повноцінний розвиток яких на даному віковому етапі найбільш необхідний і важливий. Для створення таких умов необхідні: адекватне застосування методів виявлення особливостей за різних проявів обдарованості; моніторинг їх змін у ході вікового розвитку залежно від умов виховання та навчання; допомога обдарованим дітям у вирішенні їхніх проблем.

Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей – це комплекс просвітницьких, діагностичних, профілактичних та корекційно-реабілітаційних заходів, спрямованих на проєктування та створення умов для успішної соціалізації обдарованих дітей та підлітків, реалізацію їхнього особистісного потенціалу.

Обдарованість може органічно інтегруватися в життєдіяльність дітей, а може спровокувати безліч соціально-психологічних та внутрішньо-особистісних протиріч та проблем. Обдарованість істотно позначається на стилі поведінки дитини, формуванні її особистості та взаємовідносинах з оточуючими. У таких дітей важливо формувати та розвивати ціннісні уявлення про себе, свій образ «Я», талант і можливості. Практика засвідчує, що обдаровані діти часто перебувають у соціальній ізоляції або зазнають відчуження з боку однолітків та оточуючих, відчувають непристосованість до життя в суспільстві. Ефективно організований соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей, зокрема в освітніх установах, дозволить практичним психологам та педагогам відкрити нові можливості у підтримці дітей та їх успішної соціалізації.

Актуальним є питання щодо виявлення та ефективного соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей починаючи з раннього дитинства. Такий супровід, на думку В. Зінченко, дозволить здійснити своєчасне розкриття потенціалу дітей на ранньому етапі онтогенезу та забезпечить виявлення ознак обдарованості на наступних етапах життєдіяльності [2].

Зниження ризику виникнення психоемоційних проблем у дітей та стабілізації показників довгострокового розвитку їхньої обдарованості сприятиме супровід, організований відповідно до принципів та стратегії повноцінної підтримки [9]. Освітні установи, у цьому випадку, є тим соціальним

середовищем, яке максимально можна забезпечити стартові можливості дітей, розвиток їхнього ціннісного внутрішнього простору, творчого та інтелектуального потенціалу.

Як було зазначено, соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей – це комплексна діяльність, що здійснюється завдяки всебічному впливу фахівців різних педагогічних професій і, переважно, соціального педагога, на соціалізацію дітей. Вирішення якоїсь однієї проблеми соціального становлення дитини, безумовно, сприяє успішному здійсненню її соціалізації, але необхідно враховувати, що людина – це складна відкрита соціальна система, елементи та підсистеми якої перебувають у постійній взаємодії. Таким чином, прогрес, що відбувається в одній з підсистем, безсумнівно, детермінує перетворення в інших підсистемах, але при цьому підсистема сама відчуває на собі протидію впливу інших елементів системи і прогрес уповільнюється. Іншими словами, тільки при одночасному позитивному впливі на багато елементів системи можна досягти сталої прогресивної зміни в особистісному розвитку дитини.

Таким чином, сприяння позитивній соціалізації обдарованої дитини включає комплекс різних заходів, кожен з яких, по суті, являє собою цілеспрямовану, свідомо організовану діяльність з досягнення певного педагогічно значущого завдання.

Істотно важливим для ефективного соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей є розуміння особливостей психічного онтогенезу обдарованих дітей. Необхідна психодіагностична система спрямована на пошук обдарованих дітей, виявлення їх особливостей, моніторинг їх розвитку та аналіз впливу різних факторів на прояв та розвиток обдарованості у різновікові періоди [8].

Комплексна і багатовимірна діагностика, з урахуванням вікових та індивідуальних факторів розвитку обдарованих дітей дозволить об'єктивно вирішувати як завдання виявлення рівня дитячої обдарованості, так і завдання прогнозування розвитку. Діагностика дитячої обдарованості у сфері освіти має бути організована на трьох рівнях: «теоретичному», «психометричному» та «організаційному». Ця модель діагностичних процедур дозволяє перейти на практиці освіти від «діагностики відбору» до «діагностики розвитку».

Одномоментний відбір обдарованих дітей не дає можливості охоплювати широкий спектр здібностей дітей і побачити повну картину проявів дитячої обдарованості. Необхідно спрямовувати зусилля на систематичне та поетапне їх виявлення, здійснення систематичного моніторингу у процесі навчання. Діагностика обдарованих дітей має бути тісно пов'язана з процесами навчання, виховання та соціалізації, а також з наданням таким дітям психологічної допомоги та підтримки.

Врахування специфіки та своєрідності динаміки формування дитячої обдарованості, у процесі соціально-педагогічного супроводу, дозволить визначити різні маршрути розвитку індивідуально-особистісного потенціалу обдарованих дітей. Залучення соціального оточення у процес супроводу, зробить його більш диференційованим та гнучким з урахуванням схильностей та переваг кожної дитини.

Говорячи про розвиток обдарованості, не можна обмежувати супровід лише упорядкуванням спеціальних програм навчання (прискорення, ускладнення тощо). Необхідно створювати умови для формування внутрішньої мотивації діяльності, спрямованості та системи цінностей, що створюють основу становлення духовності особистості, розвивати мотиваційну, когнітивну та креативну сфери в єдності. На думку науковців, діагностика обдарованих дітей має враховувати: актуальний рівень розвитку обдарованості, досягнутий на цьому віковому етапі; особливості конкретних проявів обдарованості, пов'язані зі спробами її реалізації у різних видах діяльності; потенційні можливості дитини до розвитку [9].

Розвиток обдарованих дітей не може розглядатися поза соціальним оточенням. Особливу роль тут відіграють освітні установи, створюючи умови, задля розвитку потенціалу та можливостей обдарованих дітей. Очевидно, що керувати процесом супроводу обдарованих дітей мають фахівці, які мають цілу низку особистісних та професійних якостей, компетентність у сфері дитячої обдарованості. Ми погоджуємось з думкою О. Ноздрачевої, що часто педагоги обирають роботу з обдарованими дітьми через те, що властивості та прояви обдарованості дітей у певному ступені характерні і для них самих (активний пізнавальний інтерес, висока мотивація до самореалізації, емоційність тощо. буд.) [5]. Фахівці у галузі підготовки кадрів пропонують низку положень щодо знань та навичок, якими має мати такий педагог:

- готовність та професійна компетенція педагогів, які навчають обдарованих дітей, засновані на спеціальній теоретичній підготовці тісно пов'язаної із практичним досвідом;

- вміння гнучко вибудовувати педагогічний процес у мінливій, динамічній освітній практиці;

- знання концептуальних моделей навчання і виховання обдарованих дітей різного віку, та вміння обирати та застосовувати ті моделі, які близькі їх власному педагогічному світогляду та особистісним характеристикам;

- вміння використовувати ефективні освітні технології та спеціальні програми у навчанні дітей (наприклад, проєктної технології, технології дослідної майстерні, технології дебатів, технології проблемного навчання, технології критичного мислення (інсерт, синквейн, метод Е. де Боне, групові дискусії, метод «мозкового штурму»), технології, кейс-технології, тьюторського супроводу та ін).

- вміння розробляти та застосовувати в процесі навчання індивідуальний освітній маршрут для обдарованої дитини Він повинен визначається освітніми потребами, індивідуальними здібностями та можливостями обдарованих дітей, а також існуючими стандартами змісту освіти [5].

Профілактика – одна з найважливіших складових соціально-педагогічного супроводу обдарованої дитини. Здійснення профілактики є головним завданням соціального педагога, оскільки ця робота спрямована не на вирішення проблеми, що вже виникла, а на її запобігання. У роботі соціального педагога з обдарованими дітьми перше місце виходить профілактика їх віктимізації. Іншими словами, правильно організована робота з обдарованою

дитиною дозволяє забезпечити її успішну соціалізацію і не допустити відхилень її особистісного розвитку, чи то негативні зміни характеру, психологічна травма чи неврологічне захворювання. Профілактика віктимізації обдарованих дітей відбувається у процесі ґрунтовно організованої виховної роботи, яка здійснюється педагогічно обізнаними батьками, компетентними у питаннях виховання цієї групи дітей, та кваліфікованими педагогічними працівниками (соціальними педагогами, психологами, вихователями, вчителями тощо.), які розуміють особливості особистісного розвитку, характеру та поведінки обдарованих дітей та враховують це у своїй роботі [8].

Профілактика віктимізації обдарованих дітей полягає у створенні для них сприятливих умов соціалізації, які сприятимуть їх розвитку та реалізації ними власного особистісного потенціалу, закладених задатків, розвитку їх здібностей, що, у свою чергу, досягається шляхом диференційованого навчання.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вік, індивідуальні особливості суб'єктів навчання, соціальний досвід, спрямована на оптимальний фізичний, духовний та психічний розвиток дітей, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами і програмами.

Основною метою диференційованого навчання є створення найкомфортніших умов для ефективного навчання особи, забезпечуючих їй досягнень такого рівня освоєння матеріалу, який відповідає її пізнавальним можливостям.

Батьки – головна опора обдарованих дітей. Вони повинні подбати про створення для дитини всіх можливостей для навчання, надати необхідну допомогу та емоційну підтримку, відтак консультативна робота соціального педагога з батьками обдарованих дітей є важливим складником соціально-педагогічного супроводу талановитих дітей в освітніх установах.

Основними напрямками такої роботи соціального педагога є:

просвітницька, консультативна робота з прийняття дорослими обдарованості дитини, особливостей її поведінки, інтересів і схильностей. Вже саме розуміння дорослими особливостей дитини, часто дає змогу нівелювати низку проблем;

консультативна, методична робота з дорослими, спрямована на створення для даної дитини освітньої атмосфери, яка б задовольняла її інтереси;

консультативна, методична робота з дорослими, спрямована на організацію соціального життя обдарованої дитини, розширення й поглиблення її соціального досвіду, уявлень про світ, що існує за межами її власних пізнавальних або інших інтересів.

Важливим складником соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей в освітньому закладі є робота з колективом однолітків, яка може бути спрямована на розвиток толерантності, емпатії, згуртованості дитячого колективу.

Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, не відчують потреби в особливій увазі і керівництві. Але насправді такі діти найбільш чутливі до оцінки їхньої діяльності, поведінки і мислення. Обдарована

дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючих її людей. Для них не існує стандартних вимог (все як у всіх), їм складно бути конформістами, особливо якщо існуючі норми і правила йдуть врозріз з їхніми інтересами і здаються безглуздими. Для обдарованої дитини твердження, що так прийнято, не є аргументом. Такі діти не завжди можуть проявити себе в дитячому колективі, як наслідок, самореалізуватися.

Створення сприятливого середовища для розвитку здібностей обдарованих дітей, надання можливості кожному вихованцеві відчувати радість досягнення успіху, усвідомити свої здібності та віру у власні сили забезпечує використання в роботі педагогічної технології успіху, в основі якої лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання [3].

Отже, у процесі організації соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей в освітніх установах, на нашу думку, важливо:

– забезпечувати створення умов не тільки для індивідуального розвитку здібностей обдарованих дітей, але і їхнього соціального розвитку, організовуючи позакласний та поза навчальний процес таким чином, щоб у ньому відбувалося гармонійне безконфліктне спілкування з однолітками, реалізовувалася система конструктивної взаємодії з батьками та педагогами;

– забезпечувати підвищення кваліфікації педагогів, підвищувати мотивацію та удосконалювати компетенції педагогів у роботі з обдарованими дітьми, надавати методичну підтримку у процесі реалізації індивідуального підходу до дитини, створенні ситуації успіху, забезпечення підтримки в ситуаціях невдач;

– забезпечувати системну роботу з батьками обдарованих дітей з метою надання підтримки у вирішенні питань виховання та соціального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Зінченко В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу. *Дошкільна освіта*. 2004. № 1. С. 15–17.
3. Керсова І. І., Захарчук Л. В., Максименко Н. В., Омельчук О. С. Створення ситуації успіху як інноваційний підхід в роботі з обдарованими дітьми. *Центр професійного розвитку педагогічних працівників ВМР*. URL: https://mmk.edu.vn.ua/uploads/images/articles/pochatkova/vchutel/2014/zh_22.pdf.
4. Міхева О.І., Смоляр Д.О. Парадигма педагогічного супроводу у сучасному освітньому просторі. *Актуальні тенденції розвитку світової психологічної та педагогічної практики* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Львів. 2014. С. 20–24.
5. Ноздрачева О.Г. Вчитель для обдарованих як фасилітатор їх розвитку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 4(83). С. 53-55. URL: [http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/4/IOD_4\(83\)-30_12-53-55.pdf](http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/4/IOD_4(83)-30_12-53-55.pdf).

6. Новий тлумачний словник української мови. для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. У 4 т. Т. 4. Київ: АКОНІТ, 1999. 684 с
7. Тесленко В.В. Педагогічний супровід обдарованих учнів у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*: Щомісячний науково-методичний журнал. 2015. № 3 (34). С. 5 - 9.
8. Шевчишена О. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. Хмельницький: ОППО, 2016. 237 с.
http://umo.edu.ua/images/content/koncorcium/repozitar_uvupo/navch_vydanya/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%92.pdf.
9. Холковська І.Л. Методика виховної роботи з обдарованими дітьми. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 172 с.
<https://www.scribd.com/document/524337954/Kholkovska-I-L-Metodyka-Vykhovnoi-Roboty-z-Obdarovanymy-Ditmy-unlocked>.
10. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.